

**Людмила Загородня,**

кандидат педагогічних наук, доцент,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

Liudmyla Zahorodnia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University
(Hlukhiv)
l.zagorodnyaya@mail.ru

**Ірина Данильченко,**

кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(м. Глухів)

Iryna Danyl'chenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University
(Hlukhiv)
irinadanulchenko@ukr.net

УДК 378. 147 : 371. 13

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ХУДОЖНІМИ ТВОРАМИ ПРИРОДНИЧОГО ЗМІСТУ

THE FORMATION STAGES OF ECOLOGICAL AND LITERARY COMPETENCE OF THE FUTURE PRESCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF ACQUAINTING WITH THE ART LITERARY WORKS WITH THE FICTION OF NATURAL CONTENT

У статті описуються критерії, показники й етапи формування еколого-літературної компетентності в майбутніх вихователів як складової їх екологічної компетентності, адже проблема екологічної освіти дітей дошкільного віку наразі є актуальною.

Метою статті є презентувати критерії еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів, етапи її формування під час вивчення дисципліни «Дитяча література».

Автори на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень з проблеми екологічної освіти дітей дошкільного віку та використання художніх творів у процесі їх виховання, дають власне визначення поняття «еколого-літературна компетентність вихователя» і виводять критерії та показники її сформованості.

Аналізуються основні етапи (підготовчий, базовий, практичний) формування еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів у процесі вивчення дисципліни «Дитяча література».

Методологічними засадами дослідження є праці А. Богуш, Г. Беленької, Н. Лисенко, Н. Рижової.

Висновки: формування еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів у процесі вивчення дисципліни «Дитяча література» має відбуватися поетапно, з урахуванням принципів комплексності й інтеграції.

Ключові слова: еколого-літературна компетентність, вихователь дітей дошкільного віку, екологічна освіта дошкільнят, художня література природничого змісту, художнє слово.

The authors of the article describe criteria, indicators and formation stages of future preschool teachers' ecological and literary competence.

The authors accent the fact that future preschool teachers' ecological and literary competence is an important component of their ecological competence. The authors of the article claim that future preschool teachers' ecological and literary competence



depends on the preschoolers' ecological education. Today ecological crisis has gained the planetary scale. Only the young people with the eco-centric type of consciousness are able to solve this problem. The aim of the article is to present future preschool teachers' ecological and literary competence criteria and its formation stages in the process of studying school subject «Children's Literature». The authors give their own definition of the concept «ecological and literary competence». The readers' attention is accented on the fact that only the future preschool teacher with the formed ecological and literary competence is able to use fiction of natural content in the preschoolers' ecological education. The authors determine main components of future preschool teachers' ecological and literary competence; they are equal to their formed criteria.

Basic formation stages of the future preschool teachers' ecological and literary competence are analysed in the article. They are: the preparatory stage, the basic stage and the practical one. The authors provide the list of methods they used.

Conclusions: the future preschool teachers' ecological and literary competence is formed in the studying process of school subject «Children's Literature». It must be step by step, taking into account the principles of complexity and integration of the national, literary, regional, religious and global approaches to the environmental problems' decision.

Key words: ecological and literary competence, preschoolers' ecological education, fiction of natural content, art word.

В статье описываются критерии, показатели и этапы формирования эколого-литературной компетентности у будущих воспитателей как составляющей их экологической компетентности, ведь проблема экологического образования детей дошкольного возраста сейчас крайне актуальна. Цель статьи – презентовать критерии эколого-литературной компетентности будущих воспитателей, этапы ее формирования во время изучения дисциплины «Детская литература».

Авторы на основе анализа отечественных и зарубежных психолого-педагогических исследований по проблеме экологического образования детей дошкольного возраста и использования художественных произведений в процессе их воспитания, дают собственное определение понятия «эколого-литературная компетентность воспитателя» и выводят критерии и показатели ее сформированности. Анализируются основные этапы (подготовительный, базовый, практический) формирования эколого-литературной компетентности будущих воспитателей в процессе изучения дисциплины «Детская литература». Методологической основой исследования являются труды А. Богуш, Г. Беленькой, Н. Лисенко, Н. Рижовой.

Выводы: формирование эколого-литературной компетентности будущих воспитателей в процессе изучения дисциплины «Детская литература» должно происходить поэтапно, с учетом принципов комплексности и интеграции.

Ключевые слова: эколого-литературная компетентность, воспитатель детей дошкольного возраста, экологическое образование дошкольников, художественная литература природоведческого содержания, художественное слово.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку освіти важливим завданням постає екологічна освіта особистості, спрямована на формування в людей різного віку екологічного світогляду, екологічної культури, екоцентричного типу свідомості, які відображають визнання універсальності й самоцінності кожного природного об'єкта, розуміння можливості коєволюції суспільства і природи. Головну роль у вирішенні цього завдання відіграє дошкільна освіта, ефективність якої залежить від якісної професійної готовності майбутнього педагога до екологічного виховання дітей засобом художньої літератури природознавчого змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретичні та методичні аспекти природознавчої та екологічної підготовки майбутніх педагогів знайшли своє відображення в сучасних працях Т. Анісімової, О. Біди, В. Бобрицької, В. Вербицького, О. Вашак, Л. Загородньої, Н. Лисенко, Г. Пустовіт, О. Плахотніка та ін. У вітчизняній педагогічній науці нові підходи в екологічному вихованні дітей дошкільного віку розкриваються в дослідженнях Н. Кот, Н. Лисенко, В. Маршицької, З. Плохий, Н. Рижової, С. Ніколаєвої, Н. Яришевої та ін.

Окрему увагу творам художньої літератури приділяється в контексті розвитку художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників (А. Богуш, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, О. Кабачек, О. Лещенко, Н. Пантіна, О. Трифонова), у побудові дитьми сюжетів ігор (Н. Короткова, М. Михайленко). Сучасні дослідження в галузі педагогіки доводять, що свідомість дитини здатна охопити всі види художньої діяльності у процесі розвитку (А. Богуш, Л. Григор'єва, Т. Казакова, І. Ликова та ін.).

Не зважаючи на широкий спектр наукових досліджень у цьому напрямі, проблема формування у вихователя еколого-літературної компетентності розроблена недостатньо, що негативно позначається на готовності педагогів до екологічної освіти дошкільників.

Формування мети статті. Презентувати критерії еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів, етапи її формування під час вивчення дисципліни «Дитяча література».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософські, психологічні, педагогічні аспекти екологічної освіти дітей дошкільного віку і підготовки майбутніх вихователів до її здійснення вивчаються багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями: Г. Беленькою [1], Н. Горопахою, С. Дерябо, Л. Загородньою [4], Н. Лисенко [7; 8], Т. Мареевою, С. Ніколаєвою, З. Плохий [9], Н. Рижовою, В. Ясвіним та іншими.

Г. Беленька визначає професійну компетентність вихователя як інтегроване поняття, що включає світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно значущі якості, побудований на цьому підґрунті авторитет [2, с. 14].

«Екологічна компетентність, – як стверджує З. Плохий, – складова екологічної культури, усвідомлене володіння екологічними знаннями, способами прийняття рішень, моральними нормами, цінностями, необхідними для екологічно доцільної діяльності» [9, с. 116].

Н. Лисенко наголошує на необхідності формування у вихователя еколого-педагогічної культури, що має ґрунтуватися на міждисциплінарному інтегруванні навчальних дисциплін і являти собою «комплексну організацію



діяльності студентів, що передбачає взаємозв'язок теоретичного і практичного навчання, творчої співпраці викладача зі студентами в організації й виконанні диференційованої самостійної роботи» [7, с. 6-7].

Важливим компонентом еколого-педагогічної культури вихователя є екологічна компетентність. Л. Загородня виділяє такі складові екологічної компетентності вихователя: ціннісну, теоретичну, методичну, практичну [4, с. 163].

Сучасна екологічна освіта дошкільнят, як зазначає Н. Лисенко, зосереджує увагу педагогів на необхідності такої підготовки кожного вихованця до діяльності у природі на майбутнє, який керуватиметься не лише прагматичним і споживацьким ставленням до неї, а, насамперед, гуманістичними та екологічними цінностями [8, с. 8].

Екологічне світосприймання, на думку Г. Беленької, легше закладати на основі синтезу знань дитини про навколишній світ і своє місце в ньому та позитивних почуттів, що ці знання забарвлюють [2].

Серед низки засобів виховання гуманного і ціннісного ставлення до природи в дітей дошкільного віку важливе місце займають художні твори природознавчого змісту.

Художнє слово сприяє розвитку образності мислення та уяви дошкільників про природу, формуванню в них оцінно-етичних суджень. Сприймання творів художньої літератури є активним процесом, тісно пов'язаним з мисленням, у ході якого дитина навчається порівнювати, аналізувати, узагальнювати, тобто виконувати перцептивні і мисленеві дії. Проте, повноцінне сприймання художніх творів природознавчого змісту зумовлене інтересом дітей до їхнього змісту, адже в творах зібрано безліч реалістичних фактів про природу, живих істот та місце серед них людини.

На думку Г. Беленької, особливо цінним є натурфілософський підтекст багатьох творів, що закликає до гармонії співіснування людини і природи, Космосу й усього існуючого на Землі [2].

Виховний вплив художньої літератури на розвиток дошкільників залежить від добору текстів і доцільної організації читання художніх творів з позитивним емоційним налаштуванням на сумісну діяльність дорослого з дітьми в їх обговоренні (А. Богуш, Л. Венгер, А. Новікова, Л. Фесюкова та ін.).

Розуміння і відтворення дитиною змісту художніх творів значною мірою залежить від рівня розвитку її художнього мовлення.

Слово, з його когнітивним (інтелектуальним), емоціогенним, естетичним, гедоністичним навантаженням, зумовлює сприймання дитиною змісту художнього літературного твору як певного виду художньо-пізнавальної діяльності, безпосередньо пов'язаної з художньо-мовленнєвою діяльністю [9].

Г. Іванова принагідно зауважує, що повсякденне виховання дитини до семи років традиційно включає в себе використання різноманітних фольклорних форм (казок, потішок, пісеньок та ін.). Фольклорні форми, які поєднують у собі різноманітні жанри, забезпечують комплексний вплив як на інтелектуальну, так і на емоційну сфери дитини, збагачують її уяву, дозволяють показати власне ставлення до навколишнього світу [5].

Художнє слово здійснює ефективний вплив на повноцінний розвиток особистості дошкільника – розвиток його емоційної сфери, становлення національної самосвідомості, розуміння глибинних витоків взаємозв'язку людини з природою.

Однією з основних рис української ментальності є антеїзм, тобто любов до рідної природи, злиття з нею. Тому в творах для дітей переддошкільного і дошкільного віку вводиться антропоморфізація, олюднення тварин і рослин, наділення їх людськими рисами, мовою, мисленням. З перших років життя людина виховувалася з думкою про те, що інші живі організми теж мають таке право на життя на нашій планеті, як і людина [1, с. 341-342].

Отже, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки екологічна освіта дітей дошкільного віку ставить на меті не тільки дати їм широке коло знань, а й збудити у дітей емоційний відгук на різноманітні явища та об'єкти природи, зародити в них бажання милуватися й насолоджуватися нею і висловлювати свої почуття засобами художнього слова.

Важливу роль у розвитку творчих здібностей майбутніх вихователів, як одну з умов екологічної освіти дошкільників та високопрофесійного рівня педагога, відіграє казка.

Різнманітні аспекти виховної системи казок, їх педагогічна спрямованість знайшли глибоке осмислення у творчості українських письменників і педагогів – Г. Сковороди, І. Франка, С. Русової, Н. Забіли, О. Іваненко, В. Сухомлинського.

Цікаві думки про виховну силу казок висловив І. Франко у передмові до збірки казок «Коли ще звірі говорили». Автор висловив бажання, щоб на основі казок «наші діти в інтересі здорового і морального розвою якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно ясно і симпатії не потребують ділитися. Звідси вони винесуть перші і міцні основи змилювання до чесноти, правдомовності і справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися до неї, підглядати, а далі просліджувати її великі загадки» [5].

Бережливе ставлення до природи формується у процесі гри. Ігри та вікторини за змістом художніх творів природознавчого змісту стимулюють інтерес дітей до проблем навколишнього середовища і надають заняттям яскравого емоційного забарвлення.

Тому метою еколого-літературної освіти майбутнього вихователя є становлення духовного світу особистості, створення умов для формування внутрішньої потреби в неперервному вдосконаленні, в реалізації своїх творчих можливостей. Навчити студента глибоко й естетично повноцінно сприймати фольклорний чи літературний твір природознавчого змісту, співвідносити прочитане з власними уявленнями і цінностями – завдання фахової підготовки.

Система екологічної підготовки вихователя має враховувати принципи екологічної освіти – її безперервності та міждисциплінарності; взаємозв'язок національного, літературознавчого, регіонального і глобального підходів до розкриття проблем навколишнього середовища; спрямованість на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості дошкільника з метою гармонізації відносин із природою.

Аналіз вище вказаних праць дозволяє нам виділяти еколого-літературну компетентність вихователя як вагому складову екологічної компетентності, яка містить у собі аспекти особистісного, гносеологічного, діяльнісно-творчого, комунікативного, прогностичного характеру.



Еколого-літературна компетентність вихователя – це вагома складова його екологічної компетентності, яка включає в себе ціннісні орієнтації педагога на цілеспрямоване, доцільне використання творів художньої літератури природничого змісту, володіння базовими (екологічні знання, знання дитячої художньої літератури), психолого-педагогічними (дитяча психологія, дошкільна педагогіка) знаннями; фахово-методичними, спеціальними і творчими вміннями щодо застосування художньої літератури природничого змісту в екологічній освіті дошкільнят, здатності до постійного вдосконалення в галузі екологічної освіти.

Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив нам визначити критерії (ціннісно-мотиваційний, еколого-педагогічний, літературознавчий і фахово-методичний) і показники еколого-літературної компетентності вихователів. Ці критерії відображено у табл. 1.

Формування еколого-літературної компетентності у майбутніх вихователів дошкільних закладів відбувалося в 3 етапи: 1-й – підготовчий, 2-й – базовий, 3-й – практичний. На кожному етапі вирішувалися свої завдання, згідно з визначеною метою.

Так, на підготовчому етапі, основною метою було з'ясування рівня екологічних знань і знань творів художньої літератури природничого змісту в майбутніх вихователів. Змістом діяльності викладача на цьому етапі було діагностувати наявні знання в галузі екології й дитячої літератури та формувати мотивацію, ціннісні орієнтації на використання творів природничого змісту в екологічній освіті дошкільників.

Таблиця 1

Критерії та показники еколого-літературної компетентності студентів спеціальності «Дошкільна освіта»

Критерії	Показники
Ціннісно-мотиваційний	а) наявність стійкого інтересу до творів художньої літератури природничого змісту; б) наявність ціннісних орієнтацій на доцільне використання в процесі екологічної освіти дошкільнят творів художньої літератури природничого змісту; в) наявність потреби в постійному самовдосконаленні в галузі дитячої художньої літератури екологічного змісту.
Еколого-педагогічний	а) знання з екології; б) знання з дитячої психології і дошкільної педагогіки, знання новітніх підходів у теорії та практиці екологічної освіти дошкільнят; в) уміння організувати навчально-виховний процес з екологічної освіти в дошкільному навчальному закладі; готовність до визначення змісту, завдань, відповідних форм та методів екологічної освіти у дошкільному закладі; уміння оцінювати рівень сформованості екологічної культури дошкільнят і власний рівень еколого-педагогічної культури.
Літературознавчий	а) знання художніх творів природознавчого змісту, зокрема авторських творів та дитячого фольклору, які рекомендовані для читання дітям дошкільного віку; б) вміння виконувати ідейно-тематичний та композиційний аналіз творів природознавчого змісту; в) вміння аналізувати художні твори, виділяючи в них природничо-наукову основу.
Фахово-методичний	а) практичні вміння щодо використання художньої літератури природознавчого змісту в різних видах дитячої діяльності (навчальна, самостійна, ігрова); б) уміння здійснювати індивідуальний підхід до дитини в ході формування екологічної культури засобом художнього твору природничого змісту; в) вміння складати оповідання, казки природничого змісту, спонукати до цього дітей.

Метою базового етапу було забезпечення сприйняття й усвідомлення студентами загальної мети та завдань екологічного виховання дошкільнят засобом дитячої художньої літератури природничого змісту. На цьому етапі викладач під час викладання дисципліни «Дитяча література» подавав інформацію про твори художньої літератури природничого змісту, вчив їх аналізувати, оцінювати, відбирати й доцільно використовувати в роботі з дошкільниками з метою формування в них основ екологічної культури.

Так, у процесі ознайомлення студентів із українською дитячою літературою XIX – початку XX століть, особливу увагу акцентували на творчості Т.Шевченка (поезія: «Тече вода з-під явора», «Ой, діброво, темний гаю», «Садок вишневий коло хати», «Весна», «Встала весна», «Зацвіла в долині»), О. Пчілки (поезія: «Весна-красна», «Весняні квіти», «Як швидко літо проминуло», «Замислений котик», «Тямущий котик», «Мудра кицька», «Метелик»), Лесі Українки (поезія: «Мамо, іде вже зима», «Вишеньки», «Літо краснее минуло», казка «Біда навчить»), І. Франка (поезія: «Киця», «Коваль», «На підгір'ї», «Надійшла весна», «Гримить», «Маленька хмарка», «Полудень»; збірка творів «Коли ще звірі говорили») та інших письменників, зокрема їх художніх творох природознавчого змісту.

Знайомлячи студентів із українською дитячою літературою XX століття, зосереджували увагу на творчості письменників, які презентують власну творчість творами природознавчого змісту, зокрема Н. Забіли (цикли творів «Навесні та влітку», «Восени та взимку», «Проліски», «Прогулянка до лісу», «Дванадцять місяців», «Казки лісової кринички»), О. Іваненко (казки: «Кульбабка», «Бурулька», «Чудесна квітка»), В. Сухомлинського (казки: «Фіалка і бджілка», «Зайчик і місяць», «Пелюстка і квітка», «Для чого півневі гребінець», «Їжачок і світлячок», «Два метелики», «Жаба, що співала по-журавлиному», «Як починається осінь», «Як зайчик грівся взимку проти місяця», «Зайчик і горобина», «Шпак прилетів»), К. Перелісної (поезія: «Курка і курчатка», «Дощик», «До річки», «Теплий дощик», «Ой ти сонечко», «Вітер», «Зимонька», «Сніжок», «Польова мишка», «Равлик», «Ящірка», «Бджілка», «Метелик», «Сорока», «Чапля», «Яблучка», «Грушка», «Пролісок», «Шипшина», «Бузок», «Кульбаби», «Мак», «Чебрець», Дзвіночки», «Сунички», «Золота осінь», «Осінні танці»; оповідання «Довгоніс») тощо.



На лекційних заняттях викладач давав необхідні опорні знання, висловлював власні судження, заохочував до глибшого пізнання, зацікавлював студентів вивченням теми. Але не вимагав прийняття єдиної думки, не диктував своє прочитання тексту, він лише спонукав до певних оціночних висновків, а студент вчився їх робити самостійно, так само, як і самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом тощо. Загалом така демократична побудова занять спрямована на постійну творчу співпрацю, діалог викладача та студента з художнім текстом, дає широкий простір для самостійного сприйняття і осмислення літератури як явища мистецтва.

Мета практичного етапу полягала у переведенні теоретичних знань з дисципліни «Дитяча література» у площину практичних умінь і навичок. Так, студенти під час практичних занять і практики в ДНЗ трансформували свої знання про використання художньої літератури природничого змісту в екологічній освіті дітей дошкільного віку на рівень фахово-методичних, спеціальних і творчих умінь. Участь студентів у бесідах, діалогах над змістом творів спонукала їх до розмірковувань, до висловлення власних суджень, інтенсифікувала увагу, пам'ять і усне мовлення, формувала екологічну культуру, еколого-літературну компетентність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування еколого-літературної компетентності майбутніх вихователів має відбуватися поетапно з урахуванням національного, літературознавчого, регіонального і глобального підходів до розкриття проблем навколишнього середовища. Подальші розвідки стосуватимуться питань наступності у взаємодії з батьками вихованців щодо використання художньої літератури природничого змісту.

1. Андреева Т. Т. Витоки методики ознайомлення дітей з природою / Т. Т. Андреева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ. конф., 25-26 листоп. 2006 р. / М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук. – Вип. 9. – Київ, 2006. – С. 341-342.
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія / Г. В. Беленька. – К.: Світич, 2006. – 304 с.
3. Беленька Г.В. Казки про природу. Чарівний промінь. Для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: початковий посібник / Г. В. Беленька, Т. С. Конюхова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 472 с.
4. Загородня Л. П. Формування екологічної компетентності в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / Л. П. Загородня // Комплексний підхід до формування професійної компетентності майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу: монографія під заг. ред. О.І. Курка. – Глухів: РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. – 232 с.
5. Иванова Г. С. Использование фольклора в экологическом воспитании дошкольников. Опыт экологического воспитания: информационно-педагогическое пособие. / Под общ. ред. А. К.Шульженко. – М.: ГосНИИ семьи и воспитания, 2004. – С. 129.
6. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник / М. П. Лещенко. – К.: АСМІ, 2003. – Ч 1, 2. – С. 121-128, 153, 154, 162.
7. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог: Навчально-методичний посібник для ВНЗ / Н. В. Лисенко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 339 с.
8. Лисенко Н.В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник / Н. В. Лисенко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. – 352 с.
9. Плохий З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / З. П. Плохий. – К.: Світич, 2010. – 144 с.
10. Просениук А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.08 – дошкільна педагогіка / А. І. Просениук. – Одеса 2011. – 23 с.

Reference

1. Andreieva T. T. Vytoky metodyky oznaiomlennia ditei z pryrodou / T. T. Andreieva // Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats za materialamy vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., 25-26 lystop. 2006 r. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Akademiia pedahohichnykh nauk. – Vyr. 9. – Kyiv, 2006. – S. 341-342.
2. Bieliienka H. V. Vykhovatel ditei doshkilnoho viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia: monohrafiia / H. V. Bieliienka. – K.: Svitych, 2006. – 304 s.
3. Bieliienka H.V. Kazky pro pryrodu. Charivnyi promin. Dlia ditei doshkilnoho i molodshoho shkilnoho viku: nachalny posibnyk / H. V. Bieliienka, T. S. Koniukhova. – K.: Vydavnychi Dim «Slovo», 2009. – 472 s.
4. Zahorodnia L. P. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti v maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv / L. P. Zahorodnia // Kompleksnyi pidkhid do formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vykhovatelya doshkilnoho navchalnoho zakladu: monohrafiia pid zah. red. O.I. Kurka. – Hlukhiv: RVV Hlukhivskoho NPU im. O. Dovzhenka, 2015. – 232 s.
5. Yvanova H. S. Yspolzovanye folklor v ekolohycheskom vospytany doshkolnykov. Opyt ekolohycheskoho vospytanyia: ynformatsyonno-pedahohycheskoe posob. / Pod obshch. red. A. K.Shulzhenko. – M.: HosNYY semy y vospytanyia, 2004. – S. 129.
6. Leshchenko M. P. Shchastia dytyny – yedyne diisne shchastia na zemli: Do problemy pedahohichnoi maisternosti: navchalno-metodychnyi posibnyk / M. P. Leshchenko. – K.: ASMI, 2003. – Ch 1, 2. – S. 121-128, 153, 154, 162.
7. Lysenko N. V. Teoriia i praktyka ekolohichnoi osvity: doshkilnyk-pedahoh: Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia VNZ / N. V. Lysenko. – K.: Vydavnychi Dim «Slovo», 2009. – 339 s.
8. Lysenko N.V. Eko-oko: doshkilnyk piznaie svit pryrody: navchalno-metodychnyi posibnyk / N. V. Lysenko. – K.: Vydavnychi Dim «Slovo», 2015. – 352 s.
9. Plokhii Z. P. Formuiemo ekolohichnu kompetentnist molodshoho doshkilnyka: navchalno-metodychnyi posibnyk do Bazovoi prohramy rozvytku dytyny doshkilnoho viku «la u Sviti» / Z. P. Plokhii. – K.: Svitych, 2010. – 144 s.
10. Proseniuk A. I. Vykhovannia interesu do zmistu khudozhnoho tvorv v ditei starshoho doshkilnoho viku: avtoref dys. kand. ped. nauk 13.00.08 – doshkilna pedahohika / A. I. Proseniuk. – Odesa 2011. – 23 s.